

UČITEĽ ODBORNÝCH PREDMETOV A ZNALOSŤ VZŤAHOV V TRIEDE

TEACHER OF VOCATIONAL SUBJECTS AND KNOWLEDGE OF RELATIONSHIPS IN THE CLASROOM

E. ČERNÁKOVÁ¹

Abstrakt

Výchova a vzdelávanie prebieha v kolektíve školskej triedy. V škole žiak trávi veľa času a je dôležité, aby sa naučil vytvárať vzťahy s rovesníkmi – spolužiakmi. Učiteľ by mal vedieť zistiť, prípadne korigovať a usmerňovať žiacke vzťahy v triede. V našom príspevku mapujeme situáciu v konkrétnej triede štvrtého ročníka na Strednej odbornej poľnohospodárskej škole v Topoľčanoch.

Kľúčové slová

sociálne vzťahy, školská trieda, sociometria, postavenie žiaka v triednom kolektíve

Abstract

An education take place in team of school classroom. A pupil spends much time in school and it is important to learn creating relationship with other his classmates. A teacher should know to find pupils relationships or to direct them. In our article we describe situation in forth class in SOŠ poľnohospodárska Topoľčany.

Key words

social relationships, classroom, pupil's position in classroom kolektiv

Úvod

Človek vyrastá a je vychovávaný medzi ľuďmi, v skupine – rodina, škola, krúžky, rovesníci, zamestnanie... Školská trieda je formálna skupina, v ktorej žiak trávi približne päť, šesť hodín denne. Správanie je predpísané normami (napr. školský poriadok, školská legislatíva...).

Cieľom výchovy a vzdelávania je umožniť žiakovi získať vzdelanie podľa školského zákona, získať kompetencie v oblasti komunikácie, sociálne

¹ Ing. Eleonóra Černáková, PhD., KPP FEM SPU v Nitre, Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, e-mail: eleonora.cernakova@fem.uniag.sk

kompetencie, občianske a kultúrne kompetencie.
(http://www.ucitelskenoviny.eu/UserData/File/Legislativa/20080529_NRSR_skolsky_zakon.pdf)

Ak je trieda „dobrý kolektív“, žiaci zvyčajne spolupracujú na učebných cieľoch, spolupracujú s učiteľom aj medzi sebou. Väčšia trieda sa zvyčajne delí na menšie podskupiny s neformálnym vodcom. Deliace kritérium môže byť pohlavie, záujmy, školská úspešnosť, blízkosť bydliska. Práca v priateľských skupinkách prináša žiakom radosť a efektívne učenie (Vernarcová, 2005, s. 60). Pre učiteľa je efektívne spoznať osobnosť žiakov, poznať vzťahy medzi žiakmi; spoznať vodcov a spolupracovať s nimi. Vhodné je spoznať prípadných outsiderov a snažiť sa začleniť ich do učebnej práce v kolektíve. Túto zručnosť učiteľ zvyčajne získa ako súčasť pedagogicko-psychologického vzdelania. Ale je v jeho záujme venovať sa naďalej sledovaniu tejto oblasti.

Základné pojmy

Každá malá sociálna skupina, aj školská trieda, sa prejavuje väčšou alebo menšou súdržnosťou, ktorú žiaci prežívajú ako pocit príslušnosti, a prejavuje sa navonok v podobnom správaní, prípadne prežívaní žiakov. Jedným z výsledkov vyučovania je jeho dopad na vzájomné vzťahy študijnej skupiny. Skupina býva zameraná na cieľ a tým uspokojuje jednotlivcov v rámci ich seberealizácie. Energiu musia členovia skupiny vydať jednak na dosiahnutie cieľov, ale aj na udržanie skupiny. Čím je malá sociálna skupina súdržnejšia, má väčšiu kohéznosť, tým je efektívnejšia v dosahovaní svojich cieľov, môže venovať pozornosť výkonu skupiny (Kollárik, 1993, str. 141). Ale aj falošná solidarita sa prejavuje v triedach s väčšou súdržnosťou. Vzťahy v triede možno deliť na formálne určované školskými predpismi a osobne výberové, ktoré vznikajú na základe sympatií (Kačáni a kol., 1999, s. 182).

V triede sa postupne ustávajú znaky istého správania, rozdeľujú sa úlohy, získajú sa pozície, žiaci zohrávajú role, nadobúdajú status. Pozícia je miesto, ktoré žiak zaujíma v školskej triede a to podľa vplyvu (zodpovednosť za plnenie cieľov triedy) a obľúbenosti (vyplňanie sociálnych potrieb spolužiakov). Rola vyjadruje to, čo žiak zohráva a prináša v skupine na základe očakávaní – vodca, člen, bifľoš, šašo, učiteľský miláčik... Status je miesto, trvalejšia pozícia žiaka v hierarchii triedy (hviezda, uprednostňovaný, neprijatý, odmietnutý, izolovaný) (Hvozdič, 1986, s. 160).

Konaním a prežívaním situácií v triede sa vytvára jej klíma. Klíma triedy predstavuje dlhodobejšie sociálno-emocionálne naladenie, zovšeobecnené postoje a vzťahy, emocionálne odpovede žiakov na udalosti v triede, vrátane pôsobenia učiteľov (Průcha a kol., 1995, s. 98).

Sociopreferenčné vzťahy v malej skupine je možné diagnostikovať sociometriometrickým dotazníkom patriacim do súboru sociometrických techník.

Metodika a materiál

Cieľom prieskumu bolo zistiť súdržnosť skupiny, volebný status žiakov, sociálneho experta skupiny. Sociometrický prieskum v žiackej triede sme uskutočnili v SOŠ poľnohospodárskej v Topoľčanoch v štvrtom ročníku v apríli 2009 nami zostrojeným dotazníkom. V triede bolo prítomných 22 žiakov. Dotazník sa skladal z piatich položiek; výber bol obmedzený. Žiaci vyplňovali dotazník samostatne, čas potrebný na vyplnenie bol 15 minút. Výsledky sme zapísali do sociometrickej matice a vypočítali sme niektoré sociometrické indexy (status žiaka, súdržnosť skupiny).

Výsledky a diskusia

V prieskume sme vyhodnotili voľbu žiakov pre zastupovanie triedy v rade školy. Výsledky sú uvedené v tabuľke 1 .

Tabuľka 1: Sociometrická matica z voľby na zastupovanie záujmov triedy

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	/	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
2	0	/	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
3	0	0	/	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
4	0	0	0	/	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
5	0	0	0	0	/	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
6	0	0	0	0	0	/	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
7	0	0	0	0	0	0	/	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
8	0	0	1	0	0	0	0	/	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
9	0	0	0	0	0	0	0	0	/	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	/	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	/	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
12	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	/	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
13	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	/	0	0	0	0	0	0	0	0	0
14	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	/	0	0	0	0	0	0	0	0
15	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	/	0	0	0	0	0	0	0
16	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	/	1	0	0	0	0	0
17	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	/	0	0	0	0	0
18	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	/	0	0	0	0
19	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	/	0	0	0
20	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	/	0	0
21	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	/	0
22	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	/
Σ	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	2	2	0	0	0	1	9	2	0	2	0	0

Zdroj: vlastné výpočty

Najviac volieb získal žiak č. 17 (9 volieb); žiaka možno označiť za sociálneho špecialistu, najviac žiakov si ho zvolilo v oblasti zastupovania práv. Druhý v poradí je žiak č. 3. so štyrmi voľbami.

Zo zistených údajov sme vyčíslili index súdržnosti skupiny podľa vzorca

$$ISS = \frac{\Sigma \text{ vzájomných volieb v skupine} \times 2}{n \cdot (n - 1)} = \frac{51 \times 2}{22 \cdot (22 - 1)} = 0,22$$

Index súdržnosti skupiny je 0,22, čo je pomerne nízke číslo. Môžeme konštatovať, že v triede nie je vysoká súdržnosť.

Na základe rozboru volieb sme zistili, že v triede sa vytvárajú asi tri podskupiny. Zistili sme, že skupina 15 žiakov by preferovala pre spoluprácu žiaka č.11, ďalšia podskupina volila žiaka č. 12 a menšia skupinka sa grupuje okolo žiaka č. 2.

Tabuľka 2: Sociometrická matica negatívnych vzťahov

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	/	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2	0	/	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3	0	0	/	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0
4	1	0	0	/	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1
5	0	0	0	0	/	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1
6	0	0	0	1	0	/	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0
7	0	0	0	1	0	0	/	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
8	0	0	0	0	0	0	0	/	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
9	0	0	0	1	0	0	0	0	/	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0
10	0	0	0	0	0	0	0	1	0	/	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
11	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	/	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	1
12	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	/	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
13	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	/	0	0	0	0	0	0	0	1	1
14	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	/	0	0	0	0	0	0	0	1
15	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	/	0	0	0	0	0	0	0
16	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	/	0	0	0	0	0	0
17	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	/	0	0	0	1	0
18	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	/	0	0	0	0
19	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	/	1	0	1
20	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	/	0	0
21	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	/	0
22	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	/
Σ	1	2	0	10	2	1	0	4	2	7	3	1	5	0	1	1	4	1	1	6	6	8

Zdroj: vlastné výpočty

Otázku ohľadne negatívnej voľby (S kým by si nechcel byť na opustenom ostrove?) sme vyhodnotili a určili sme outsidersa triedy. Je ním žiak 4, ktorý mal záporných 10 volieb. Čísllice v tabuľke 2 sú uvedené v absolútnej hodnote, ale sú v podstate negatívne (mohli by sme im pripísať znamienko mínus). Vysokú sumu má tiež žiak č. 22 (-8), 10 (-7), prípadne žiaci 20 a 21 (po -6).

Následne sme vypočítali sociometrické indexy. Volebný status osoby sme vyčíslili podľa vzorca:

$$VSO = \frac{\Sigma \text{ v stĺpci}}{n-1}$$

Vyhodnotili sme status osoby pre každého žiaka z výsledkov otázok 1 a 2 ohľadne výberu spolupracovníka na spoluprácu v školských úlohách z technológie RV resp. v praktických cvičeniach. Vypočítali sme tiež status volebného zamietnutia pomocou zhodnotenia otázok Koho by ste si nevybrali na spoluprácu v cvičeniach RV, resp. s kým by ste nechceli ostať na pustom ostrove? Oba statusy sme spočítali a dospeli sme k výsledku, že žiak 2 má status 0,71 t.j. najvyšší z celej triedy; najnižší status mal žiak 10 a to -0,81. Ešte sú tu žiak 2, 12, 1, 3, ktorý majú kladný status voľby. Zápornú voľbu majú žiaci 10, 21, 22 a 4. Výsledky sú uvedené v tabuľke 3.

Tabuľka 3: Celkový volebný status žiakov

Číslo žiaka	Volebný status +	Volebný status -	Celkový volebný status	Číslo žiaka	Volebný status +	Volebný status -	Celkový volebný status
1	0,38	0,0	0,38	12	0,76	0,19	0,57
2	0,85	0,14	0,71	13	0,14	0,38	-0,24
3	0,28	0,0	0,28	14	0,23	0,14	0,09
4	0,42	0,76	-0,34	15	0,04	0,09	-0,05
5	0,23	0,14	0,09	16	0,14	0,09	0,05
6	0,04	0,09	-0,05	17	0,09	0,23	-0,14
7	0,00	0,0	0,23	18	0,19	0,04	0,15
8	0,47	0,47	0,05	19	0,38	0,09	0,29
9	0,33	0,09	0,24	20	0,04	0,57	-0,53
10	0,04	0,85	-0,81	21	0,00	0,57	-0,57
11	0,76	0,19	0,57	22	0,00	0,47	-0,47

Zdroj: vlastné výpočty

Záver

Učiteľ je doposiaľ ten, kto je formálne vedúcou osobnosťou vo vyučovacom procese. Pre efektivitu svojej práce by mal vyvíjať úsilie byť morálnym príkladom pre žiakov, byť spravodlivý, zodpovedný, presný, poznať a priznať svoje omyly, byť prístupný a empatický k žiakom, ovládať silné citové stavy, mať rád deti a svoje povolanie, snažiť sa poznať svojich žiakov. Vieme, že sociálna klíma a vzťahy v triede majú vplyv na to ako sa žiak v škole cíti, čo v nej prežíva, ako je motivovaný, prípadne úspešný. Sociálna akceptácia je životná potreba človeka. Je dôležité aby učiteľ sledoval individuálne zvláštnosti svojich žiakov, ich sebahodnotenie, aby odhaľoval rezervy, odhadol výkonnosť

žiacov a podľa toho vhodne volil metódy interakcie so žiakmi. V súčasnej škole učiteľ vytvára prostredie plné porozumenia, dôvery, podpory. Skúmali sme vzájomné vzťahy žiakov v školskej triede v 4. ročníku SOŠ poľnohospodárskej v Topoľčanoch. Zistili sme, že súdržnosť celej triedy nie je vysoká (0,22) a trieda sa delí na aspoň tri podskupiny na čele s neformálnymi vodcami. Zistili sme triedneho špecialistu na zastupovanie triedy a tiež sme určili outsidera v triede.

Učiteľ má okrem sprostredkovania obsahu vzdelávania sledovať klímu v triede, monitorovať ju, prispievať k dobrej pracovnej atmosfére. Organizáciou vyučovania má umožniť žiakom uplatniť sa vo školskej práci, rozvíjať sociálne kompetencie, navodzovať atmosféru spolupráce, priateľstva, porozumenia; manažovaním môže predchádzať izolovaniu niektorých žiakov, viesť k tolerancii a rešpektovaniu každej osobnosti.

Literatúra

HVOZDÍK, S. 1998. Osobnostné koreláty percepcie školskej klímy. In *Pedagogická revue*, roč. 50, č. 3, s. 238- 245, 1998. ISSN 1335-1982.

KAČÁNI, V. akol. 1999. *Základy učiteľskej psychológie*. Bratislava : SPN, 1999. 214 s. ISBN 80-08-02830-0.

Kollárik, T. 1993. *Sociálna psychológia*. Bratislava : SPN, 1993. 192 s. ISBN 80-08-01828-3.

PETLÁK, E. 2000. *Pedagogicko-didaktická práca učiteľa*. Bratislava : IRIS, 2000. 178 s. ISBN 80-89018-05-X.

PRŮCHA, J. a kol. 1995. *Pedagogický slovník*. Praha : Portál, 1995. 292 s. ISBN 80- 7178-029-4.

Vernarcová, J. 2005. *Sociálna a pedagogická psychológia*. Nitra : ES SPU, 2005. 102 s. ISBN 80-8069-508-3.

Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Dostupné na internete [on line]. [cit. 8. 11. 2009]www.ucitelskenoviny.eu/UserData/File/Legislativa/20080529_NRSR_skoisky_zakon.pdf.

Recenzent: Mgr. Eva Svitačová, PhD.